

ХҮНСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХЯНАХ ӨНӨӨГИЙН ТОГТОЛЦОО, ТӨСВӨӨС ЗАРЦУУЛСАН ХӨРӨНГИЙН ҮР ДҮН

Э. Мөнхмандах

“Нийтийн удирдлага” хөтөлбөрийн магистрант

Шинжлэх ухаан, технологийн их сургууль

Бизнесийн ахисан түвшний сургууль

mandahtushig@gmail.com

Хураангуй: Хүнсний аюулгүй байдлыг хянах өнөөгийн тогтолцоо, төсвөөс зарцуулсан хөрөнгийн үр дүнг судалж, дүгнэх зорилготойгоор нийслэлийн хэмжээнд хүнсний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааг зохион байгуулах, хяналт тавих, мэдээллээр хангах чиг үүрэгтэй НЗД, түүний харьяа асуудал эрхэлсэн байгууллагууд, НМХГ, төрийн өмчийн лабораториуд, хүнсний сүлжээний бүх үе шатанд оролцогч иргэн, хуулийн этгээд, аудитад хамаарал бүхий үйл ажиллагааг хамруулан судалгааны ажлыг гүйцэтгэсэн.

Нийслэлийн хэмжээнд хүнсний аюулгүй байдлыг хангах бодлого, зорилтыг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, санхүүжүүлэх, хяналт тавих үйл ажиллагаа нь нэгдсэн удирдлага, зохицуулалтгүй байгаа нь судалгааны явцад илэрсэн.

Хүнсний бүтээгдэхүүний хадгалалт, тээвэрлэлт, боловсруулалт, борлуулалтад тавих хяналтын үр нөлөө багатай, хүнсний чиглэлээр үйл ажиллагаа эрхлэгч иргэн, аж ахуйн нэгжийн нэгдсэн бүртгэл, мэдээллийн тогтолцоо муу, бүртгэл зөрүүтэйгээс эрүүл, аюулгүй хүнсний бүтээгдэхүүнээр хүртээмжтэй, баталгаатай хангагдах нөхцөл бүрдээгүй байна.

Нийслэлийн хэмжээнд хүнсний аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн арга хэмжээг зорилт чиглэлээр төлөвлөдөг боловч санхүүжилт батлагддаггүй нь хөтөлбөрийн үр дүнг бууруулж байна.

Түлхүүр үгс: Хүнсний аюулгүй байдал, Төсөл арга хэмжээ, Хяналт шалгалт, Төсвийн санхүүжилт

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын хүнсний аюулгүй байдал /цаашид ХАБ гэх/-ын бодлого, эрх зүйн орчин нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16.1 дэх заалт “амьд явах эрхтэй”, 16.2 дахь заалт “эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах”, 16.6 дахь заалт “эрүүл мэндээ хамгаалуулах” ... гэсэн суурь зарчмууд, “Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал”, Хүнсний тухай хууль, Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай хууль, Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, Төрөөс хүнс, хөдөө аж ахуйн талаар баримтлах бодлого болон холбогдох бусад хууль, дүрэм, журам, хүнсний чиглэлийн үйл ажиллагаа, салбарын харилцааг зохицуулж буй эрх зүйн актын хүрээнд бүрдэж байна.

Хүнсний тухай хуулийн 3.1.2-т “Хүнсний аюулгүй байдал” гэж хүн ам амьдралынхаа туршид чанартай, шим тэжээллэг, аюулгүй хүнсийг улсын

эдийн засаг, нийгмийн нөхцөл байдал, газар зүйн байршлаас үл хамааран тогтвортой, хүртээмжтэй сонгон хэрэглэх боломж бүрдсэн байх тухай тодорхойлсон.

ХАБ-тай холбоотой хуулиуд, УИХ-ын 11, ЗГ-ын 7 тогтоол байна. Тус тогтоолуудтай уялдуулан НЗД бөгөөд Улаанбаатар хотын захирагчийн 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт хүнс, хөдөө аж ахуйн салбарт суурилан 7, 2020-2024 оны үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөрт хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрт суурилан 15, нийт 22 дэд төсөл, хөтөлбөр зохион байгуулахаар төлөвлөжээ.

НЗД бөгөөд Улаанбаатар хотын захирагчийн үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр, ЭЗНХҮЧ-д УИХ, ЗГ-с батлан гаргасан төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэхээр НЗДТГ-ын ХБТХ, УБЗАА-ны ХҮХҮХ-ээс дэд хөтөлбөр боловсруулан НИТХ-д өргөн барьдаг.

ХАБ нь Үндэсний аюулгүй байдлын чухал хэсэг бөгөөд төрөөс баталсан хүнсний салбарын бодлого, авч буй арга хэмжээ түүний хэрэгжилт, хүнсний сүлжээний бүх үе шат дахь хүнсний чиглэлийн үйл ажиллагаа, тэдгээрт тавих хяналт, шалгалт, түүнчлэн хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжаар илэрхийлэгддэг онцлогтой.

Хүнсээр дамжуулан хүний эрүүл мэндэд хохирол учруулсан зөрчлийг илрүүлэхээр тандалт судалгаа, төлөвлөгөөт болон төлөвлөгөөт бус, урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалтууд чиг үүргийн байгууллагаас хийгддэг.

ХАБ-ыг хангах асуудал нь салбарын төрийн болон төрийн бус байгууллагууд хоорондын ажлын уялдаа, хувийн хэвшлийн идэвхтэй оролцоог шаардсан салбар дундын зохицуулалтын шинжтэй, бүх нийтийг хамарсан чухал ач холбогдолтой.

Монгол Улсын хүн амын хүнсний бодит хэрэглээ 2019 оны урьдчилсан дүнгээр малын мах 450.1 мянган тн, загас 2.9 мянган тн, шувууны мах 13.7 мянган тн, сүү 956.8 мянган тн, сүүн бүтээгдэхүүн 169.4 мянган тн, гурил, гурилан бүтээгдэхүүн 236.8 мянган тн, төрөл бүрийн будаа 45.2 мянган тн, төмс 192.6 мянган тн, хүнсний ногоо 177.7 мянган тн, буурцагт ургамал 0.1 мянган тн, жимс, жимсгэнэ 54.4 мянган тн, өндөг 17.0 мянган тн, ургамлын тос 12.7 мянган тн, саахар чихрийн зүйл 177.2 мянган тн байжээ.

Монгол Улсын хүнсний хангамжийг гол нэрийн бүтээгдэхүүн тус бүрээр авч үзвэл, 2019 оны урьдчилсан дүнгээр малын мах 397.7 хувь, загас 10.1 хувь, шувууны мах 36.3 хувь, сүүн бүтээгдэхүүн 99.8 хувь, гурил 179 хувь, гурилан бүтээгдэхүүн 40 хувь, төрөл бүрийн будаа 95.9 хувь, төмс 170.2 хувь, хүнсний ногоо 72.5 хувь, буурцагт ургамал 0.2 хувь, жимс жимсгэнэ 28.9 хувь, өндөг 90 хувь, ургамлын тос 58.8 хувь, саахар чихрийн зүйл 569.3 хувийн хангамжтай байна.

Хүнсний хангамжийн тогтвортой байдлын хувьд 2019 онд малын мах, сүү, төмс, гурилыг 96.3-100 хувь дотоодын үйлдвэрлэлээр хангасан байна. Харин сүүн бүтээгдэхүүний 69.3 хувь, гурилан бүтээгдэхүүний 65.9 хувь, хүнсний ногооны 56 хувь, өндөгний 56.2 хувийг дотооддоо үйлдвэрлэжээ. Харин загас, загасан бүтээгдэхүүн 100 орчим хувь, шувууны мах 96.6 хувь, төрөл бүрийн будаа 100 хувь, жимс жимсгэнэ 96.7 хувь, ургамлын тос 98 хувь, элсэн чихэр 100 хувийн импортын хамааралтай байна. Энэ нь нэг талаас манай улсын байгаль цаг уурын нөхцөл, дотоодын хязгаарлагдмал үйлдвэрлэлтэй холбоотой.

Хяналтын итгэмжлэгдсэн лабораториудын нэгдсэн сүлжээний хэмжээнд 2019 онд хими, хор судлал, эрүүл ахуй, нян судлал, ургамал хорио цээрийн чиглэлээр нийт 106.1 мянган сорьцод давхардсан 290.6 мянган үзүүлэлтээр шинжилгээ хийснээс бохирдлын түвшин 3.3 хувьтай гарсан байна.

Мэргэжлийн хяналтын байгууллагын шалгалтаар 2019 онд 33.2 мянган зөрчил илрүүлснээс 74 хувийг нь арилгуулжээ. Илрүүлсэн зөрчлийн 17.9 хувийг дотоод хяналтын, 10.8 хувийг түүхий эд, бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдлын, 12.6 хувийг хадгалалт, тээвэрлэлтийн, 11.6 хувийг сав, баглаа боодол, хаяг шошгын, 18.5 хувийг ариун цэвэр, эрүүл ахуйн, 11.2 хувийг барилга байгууламж, норм дүрмийн, 9.6 хувийг ажлын байр, тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгслийн, 7.8 хувийг технологийн үйл ажиллагааны зөрчил тус тус эзэлж байна. Цаашид хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хүнсний сүлжээний бүх шатанд хангахад онцгойлон анхаарч, хүнснээс шалтгаалан хүн амын эрүүл мэндэд учирч буй эрсдлийг бууруулах шаардлагатай байна. [<https://mofa.gov.mn/exp/blog/10/86>]

ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН ХЭСЭГ

Хүн амын хүнсний аюулгүй байдлын бодлого, хууль эрх зүйн орчин суурь зарчмыг авч үзвэл, МУ-ын ҮХ-ийн 2-дугаар бүлгийн 16.1-д зааснаар “хүн амьд явах эрхтэй”, “Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал”-аар баталгаажсан байдаг. Энэхүү салбарт төрөөс хүнс, хөдөө аж ахуйн талаар баримтлах бодлого, Хүнсний тухай, Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай хууль болон бусад хууль тогтоомж, дүрэм, журам, хүнсний чиглэлийн үйл ажиллагаа, салбарын харилцааг зохицуулж байна. Хүнсний аюулгүй байдлыг хангах нь 3 бүрэлдэхүүн хэсэгтэй байна. Үүнд:

1. Хүнсний хангамж тогтвортой, тэнцвэртэй байх
2. Хүнс шим тэжээллэг чанартай байх
3. Хүнсний сүлжээний бүх шатанд түүхий эд, бүтээгдэхүүний аюулгүй байдал хангагдсан байх зэрэг юм.

СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

Нийслэлд үйл ажиллагаа явуулж байгаа уламжлалт болон үйлдвэрийн аргаар мах бэлтгэх үйлдвэр, хүнсний гол нэрийн бүтээгдэхүүний үйлдвэр, бүх төрлийн хүнсний дэлгүүр, супермаркет, хайпермаркет зэргээр санамсаргүй түүврийн арга ашиглан салбар бүрээс 3-5 байгууллага хамрууллаа.

ХЭЛЭЛЦҮҮЛЭГ

Улсын хэмжээнд хүнстэй холбоотой 668 стандарт хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байна. Үүнээс олон улс, бүс нутаг, гадаад орны дэвшилтэт стандартын түвшинд хүрсэн 264, уялдуулсан 404 стандарт байна.

Дээрх стандарт, техникийн зохицуулалтын хэрэгжилтэд НМХГ хяналт тавин ажилладаг бөгөөд 2019 онд ХАБ-тай холбогдох стандарт, техникийн зохицуулалтын судалгаа хийхэд дараах үр дүн гарчээ. Үүнд:

- 150 гаруй стандартад нэмэлт өөрчлөлт оруулах;
- 100 гаруй стандартыг хүчингүй болгох;
- 50 гаруй стандартыг шинээр боловсруулах.

Тус судалгааны үр дүнгээс харвал үндэсний стандартуудын зарим нь 1970-2010 оны хооронд батлагдсан байгаа нь өнөөгийн хувьсан өөрчлөгдөж буй цаг үеийн хурдтай нийцдэггүй, байнга шинэчлэлт, өөрчлөлт хийх шаардлагатай байгааг харуулж байна. Тухайлбал:

- Өндөгний стандарт 1977 онд батлагдсан;
- Хүнсний ногооны стандартуудын 30 шахам хувь нь 1970-1980 онд гарсан буюу өөрчлөлт хийх шаардлагатай болсон;
- Мах, махан бүтээгдэхүүний анхан шатны бэлтгэл, боловсруулалт, тээвэрлэлт, хадгалалт, худалдаалалтыг зохицуулах техникийн баримт бичгүүд салангид стандартуудтай;
- Ургамал, ургамлын гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, худалдаанд техникийн зохицуулалт хийгдэхгүй байгаа нь хяналт тавьж ажиллахад хүндрэлтэй.

Судалгааны явцад хамрагдсан байгууллага болон тухайн салбарын үйл ажиллагааны тайлан мэдээ, санал, нөхцөл байдалтай танилцахад орчин үеийн хүнсний болон бэлэн бүтээгдэхүүний түүхий эд олширч тэдгээрийн физик, химийн шинж чанар өөрчлөгдсөн, техник технологийн дэвшил, өөрчлөлтөөс шалтгаалан үйлдвэрлэх, савлах, хадгалах, тээвэрлэх шатанд шинэчлэлүүд хийгдэж байгаатай холбоотойгоор өнөөгийн хэрэгцээнд нийцүүлэн зарим стандартыг сайжруулах шаардлагатай байна.

ХАБ-ын хэрэгжилтэд хяналт тавих чиг үүрэг нь НМХГ, УБЗАА-нд, дэмжлэг үзүүлэх, арга хэмжээг зохион байгуулах нь НХХААГ-т тус тус байна.

УБЗАА -ны ХҮХҮХ нь 7 хүний бүтэц, орон тоотой, нийслэлийн нутаг дэвсгэрт хүнс үйлдвэрлэл, худалдаа, хоол үйлдвэрлэл, ахуйн үйлчилгээний салбарыг хөгжүүлэх бодлого, хөтөлбөр боловсруулах, дэвшилтэт технологи нэвтрүүлэх, холбогдох хууль, стандартын хэрэгжилтийг хангуулах ажлыг зохион байгуулах, хяналт тавих, мэргэжлийн байгууллагуудтай хамтарч ажиллах чиг үүрэгтэй.

НМХГ -ын Хүнсний аюулгүй байдал, хөдөө аж ахуйн хэлтэс, Экспорт импорт хорио цээрийн хэлтэс, Эрүүл мэндийн хяналтын 3 хэлтэс нь нийт 127 хүний бүтэц, орон тоотой хүнсний чиглэлийн хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, тээвэрлэлт, хадгалалттай холбогдох хууль, стандарт, дүрэм, зааврыг хүнсний үйлдвэрлэл, худалдаа эрхэлж байгаа байгууллага, иргэд хэрхэн хэрэгжүүлж байгаад хяналт тавих, хүнсний үйлдвэрлэл үйлчилгээний байгууллагын эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын дэглэмийг хэрэгжүүлж байгаа байдалд дүгнэлт гаргах чиг үүрэгтэй.

НХХААГ нь 26 хүний бүтэц, орон тоотой нийслэлийн хүн амын хүнсний хангамжийг нэмэгдүүлэх, чанарыг сайжруулах талаар төрөөс баримталж байгаа бодлогыг хэрэгжүүлэх, хүнсний үйлдвэрлэлийн салбарт нэмүү өртгийн сүлжээг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх, арга хэмжээг зохион байгуулах чиг үүрэгтэй.

НМХГ нь Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль болон холбогдох бусад хуулийн дагуу, УБЗАА, НХХААГ нь дүрэмд заасны дагуу хамтарсан болон дангаараа хяналт шалгалтын үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж байна.

Судалгааны явцад хамрагдсан байгууллагуудын бүтэц, чиг үүрэг, эрхлэх асуудлын хүрээтэй танилцахад ХАБ-ын хэрэгжилтэд хяналт тавих чиг үүрэгтэй төрийн байгууллагууд хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлж байгаа боловч НЗДТГ-т нийслэлийн хэмжээнд хэрэгжих ХАБ-ын бодлого төлөвлөлтийг хийх нэгж байхгүй, УБЗАА-ны ХҮХҮХ нь хяналт тавих чиг үүрэг нь тодорхой бус байгаагаас эрхлэх асуудлын хүрээг тодорхойлох, хуваарилах зохицуулалт хангалтгүй байна.

Үүнээс харахад нийслэлийн хэмжээнд ХАБ-ыг хангах бодлого, зорилтыг төлөвлөх, санхүүжүүлэх, хэрэгжүүлэх зарчмаар үйл ажиллагааг зохицуулах, хянах асуудлын хүрээ буюу төрийн байгууллагын бүтэц чиг үүргийн хуваарилалт оновчгүй, мөн тэдгээрийг бодлого арга зүйгээр удирдаж, хяналт зохицуулалт хэрэгжүүлэх тогтолцоог нийслэлийн удирдлагын түвшинд зохион байгуулах зайлшгүй шаардлагатай байна.

Улаанбаатар хотод 2016-2020 оны байдлаар хоолны хордлогот халдварын 24 дэгдэлт бүртгэгдэж, нийт 1037 хүн өвчилсөн. Тухайн онуудад гарсан дэгдэлтийн 33.3% нь нийтийн хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээний газарт, 25.0% нь гэр ахуйн нөхцөлд, 12.5% нь арга хэмжээний үеэр, үлдсэн 29.2% нь

байгууллагын ажилчдын цайны газарт, хүнсний үйлдвэр, ерөнхий боловсролын сургууль, ТҮЦ, тусгаарлан ажиглах зочид буудалд гарчээ.

График 1. Хоол хүнснээс шалтгаалсан хордлого,хордлогын тоог оноор харуулав.

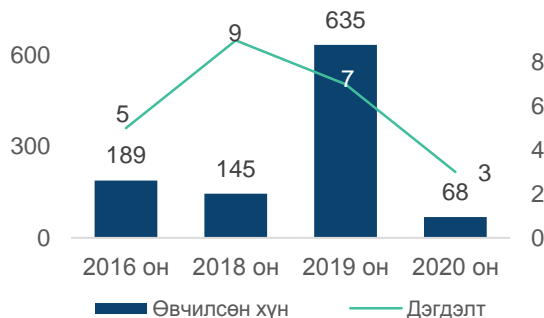
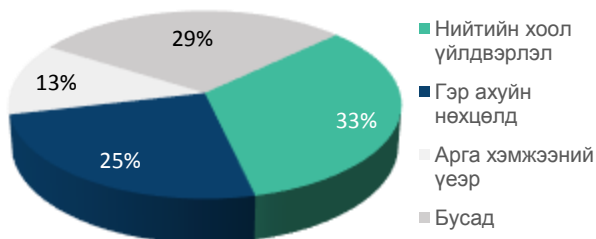

График 2. Хоол хүнснээс шалтгаалсан хордлогын шалтгааныг хувиар харуулав.

Эх сурвалж: НМХГ-ын Эрүүл мэндийн хяналтын хэлтсийн ажлын тайлангаас

Монгол Улсын гол нэрийн хүнсний нөөцийн тооцооллыг хүнсний хангамж, хүнсний илчлэг, шим тэжээл, хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлын үзүүлэлтүүдээр ҮСХ-ны даргын 2015 оны А/12 тоот тушаалын 1 дүгээр хавсралтад заасан "Хүнсний аюулгүй байдлын статистикийн үзүүлэлтийг тооцох аргачлал", ЭМС-ын 2017 оны А/74 дүгээр тушаалаар Монгол хүний бие махбодын хэвийн үйл ажиллагаа, өсөлт хөгжилтийг хангах, илч зарцуулалтыг нөхөхөд шаардагдах хоногийн хоол хүнсээр авбал зохих илчлэг, үндсэн шимт бодис, аминдэм, эрдэс бодисын зөвлөмж хэмжээ зэрэг үзүүлэлтийг үндэслэл болгодог байна.

Нийслэлд болзошгүй үед хэрэгжүүлэх нөөцийг байгалийн гамшиг, газар хөдлөлт, аюулт үзэгдэл болон техникийн холбогдолтой ослын үед голомтод ажиллаж байгаа шуурхай бүлэг, аврагчид, нэрвэгдэгсдийг хоол хүнсээр хангах, бэлтгэл бэлэн байдлыг хангах зорилгоор зохион байгуулж, гүйцэтгэх үүрэг бүхий "Хүнсээр хангах алба" нь УБЗАА-ны ХҮХҮХ-т хамааран ажилладаг.

Албаны чиг үүргийн хүрээнд Гамшгаас хамгаалах тухай, Хүнсний тухай, Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай, Төрийн хяналт, шалгалтын тухай хуулиудыг удирдлага болгон 9 нэр төрлийн хүнсний бүтээгдэхүүн нийлүүлэх 3 талт "Болзошгүй гамшгийн үед бараа, бүтээгдэхүүн нийлүүлэх гэрээ"-г хүнсний бүтээгдэхүүн боловсруулж, үйлдвэрлэдэг 77 аж ахуйн нэгжтэй гэрээ байгуулан ажиллаж байна.

Мэргэжлийн хяналтын системд Хүнсний аюулгүй байдлын үндэсний лавлагаа лаборатори, нийслэлд НМХГ-ын Төв лаборатори, орон нутагт 21 аймагт Мэргэжлийн хяналтын лабораториуд ажиллаж байна.

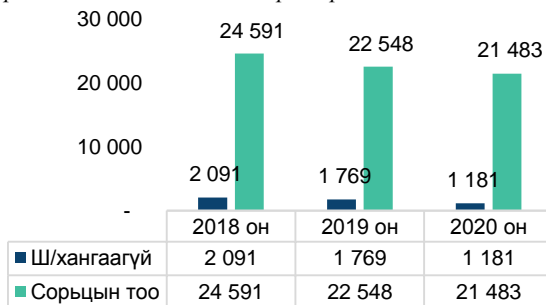
НМХГ-ын Төв лаборатори нь 1997 оноос хойш 8 удаа итгэмжлэлд хамрагдаж, 2019 онд итгэмжлэлийн эрхээ 4 жилийн хугацаатай сунгуулсан. Хими, хор судлалын лаборатори, микробиологийн, ургамал хорио цээрийн лаборатори гэсэн 2 үндсэн том лаборатори, 16 нэгж лаборатори ажилладаг.

Лабораторийн хүчин чадлыг бэхжүүлэх ажлууд 2000 оноос эхлэн лабораторийн шинжилгээнд орчин үеийн олон улсын дэвшилтэт технологиуд нэвтрүүлж, орчин үеийн өндөр мэдрэг багажууд болох хийн хроматограф, атом шингээлтийн спектрометр аппаратуудаар тоногложээ.

Тус лабораторид жилдээ 65,000 орчим ААН-ийн үйлдвэрлэж буй дотоодын бүтээгдэхүүн болон түүхий эдэд хүрээлэн буй орчны хөрс, бохир ус, бүх төрлийн усанд хими, нян судлалын шинжилгээ, микотоксин, хүнд металл зэрэг хорт бодисуудын үлдэгдэл тодорхойлох, ажлын байрны агаарт хорт бодисуудын ууршилт тодорхойлох зэргээр 625 стандарт, 304 аюулгүйн үзүүлэлтээр хүнсний бүтээгдэхүүний шинжилгээ хийж байна.

2020 оны жилийн эцсийн байдлаар нийт 21483 сорьцод шинжилгээ хийснээс 1181 сорьц буюу 5.5% нь эрүүл ахуйн шаардлага хангаагүй байна. Үүнийг 3 жилээр харуулбал:

График 3. НМХГ-ын Төв лабораторид шинжлэгдсэн нийт сорьц 2018-2020 он

Төв лабораторид нийт 238 төрлийн 299 ширхэг 1,547.6 сая төгрөгийн өртөг бүхий тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгсэл ашиглаж байна. Үүний 10% нь 2000 оноос өмнө, 82.6% нь 2000-2015 онд, 7.4% нь 2015 оноос хойш авсан тоног төхөөрөмж байна. Эндээс харахад дийлэнх буюу 80% нь ашиглалтын

шаардлага бүрэн хангахгүй болж орчин үеийн хүнсний болон бэлэн бүтээгдэхүүний түүхий эд олширч тэдгээрийн физик, химийн шинж чанар өөрчлөгдсөн, техник технологийн дэвшил, өөрчлөлтөөс шалтгаалан үйлдвэрлэх, савлах, хадгалах, тээвэрлэх шатанд шинэчлэлүүд хийгдэж байгаатай холбоотойгоор өнөөгийн хэрэгцээнд нийцүүлэн сайжруулах шаардлагатай байна.

НСГ-ын мэдээллээр 2020 оны байдлаар нийслэлд 1.6 сая хүн ам, 414.3 мянган өрх байгааг тусгасан нь Монгол Улсын нийт хүн амын тал хувь нь нийслэлд амьдарч байгааг харуулж байна.

Судалгаагаар хүн амын хүнсний хэрэглээг хангах буюу бүтээгдэхүүний хадгалалт, тээвэрлэлт, боловсруулалт, борлуулалт зэрэг хэрэглэгчдэд хүргэх бүх үе шатны үйл ажиллагааны хяналтыг Хүчит шонхор, Хар хорин, Амгалан, Барс, Баянзүрх зэрэг томоохон зах худалдааны төвүүдээс түүвэрлэн үзэхэд дараах нийтлэг зөрчлүүд байна. Тухайлбал:

- Махыг зориулалтын тээврийн хэрэгслээр тээвэрлэнэ гэж заасан боловч хэрэгждэггүй. Тээврийн хэрэгслийн ариун цэвэр хангалтгүй;
- Махыг зориулалтын хөргүүрт байрлуулж борлуулаагүй;
- Загас, далайн гаралтай бүтээгдэхүүнийг бусад махтай хамт нэг хөргүүрт байрлуулж борлуулсан;
- Зориулалтын бус тээврийн хэрэгслээр тээвэрлэж, худалдаж байгаа нөхцөл байдал арилаагүй;
- Махны худалдаа эрхлэгч, ААН QR код хэрэглэж хэвшээгүй;
- Хөдөө орон нутгаас ирж буй махны тоо хэмжээ мал эмнэлгийн бүртгэлийн системээс зөрдөг;
- Хүнсэнд хориглосон сав баглаа боодол, гялгар уутыг нийтлэг хэрэглэсэн;
- Хөлдөөгчийн температур хэмжсэн, бүртгэсэн, хянасан бүртгэл байхгүй;
- МХЕГ-ын даргын А/179 дүгээр тушаалын “Хүнсний худалдааны газарт мөрдөх эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын үлгэрчилсэн дүрэм” -ийн цэвэрлэгээ угаалга, халдваргүйтгэлд тавих эрүүл ахуйн шаардлага 8.1-8.4 дэх заалтуудыг хэрэгжүүлж хэвшээгүй;
- Махны худалдаа эрхлэгч нар зориулалтын хувцас өмсөөгүй;
- Өдөр тутамдаа эрүүл ахуйч нь мэдрэхүйн шинжилгээгээр хяналт хийдэг. Тогтмол хугацаанд түүврийн аргаар махны дээжийг өөрийн лабораторид шинжилдэг. Шаардлагатай тохиолдолд НМХГ-ын төв лаборатори болон НМЭГ-ын лабораторид шинжлүүлж малын маханд тарилга хийснээс хойш хугацаа баримталж хүнсэнд хэрэглэсэн эсэхийг шалгуулдаг;

- Хэрчсэн гурил, кимчи, мантуу, өндөг зэрэг бүтээгдэхүүний хадгалах горимыг зөрчиж борлуулсан;
- Зориулалтын агуулах байхгүй, худалдаа эрхлэгчдэд стандартын шаардлага хангаагүй гадаа контейнерыг түрээслүүлдэг;
- “Хүнсний чиглэлийн үйл ажиллагаа эрхлэгч дотоод хяналт хэрэгжүүлэх үлгэрчилсэн журам” - 3.1 дэх заалтыг хэрэгжүүлээгүй /Дотоод хяналтын нэгжгүй/;

Судалгаагаар хүн амын хүнсний хэрэглээг хангах арга хэмжээний зарим хэсгийг түүвэрлэн хамруулахад үйлдвэрлэх, боловсруулах, тээвэрлэх, хадгалах, борлуулах, хүргэх бүх үе шатанд багагүй зөрчил, дутагдал, зохицуулалтын доголдол харагдаж байгаа нь ХАБ-ын асуудал зөрчигдөх байдал тасрахгүй байгааг харуулж байна.

Нийслэлийн хэмжээнд ХАБ-г хангуулж хянах чиг үүрэгтэй НМХГ, УБЗАА-ны ХҮХҮХ нь хүнсний үйл ажиллагаа эрхлэгч иргэн, ААН-н судалгаа, мэдээллийг бүртгэж үйл ажиллагаандаа ашиглаж байна.

Мөн НМТГ нь бүртгэл мэдээллийн сан үүсгэн ажилладаг бөгөөд эдгээр байгууллагын тоон мэдээллийг харьцуулан үзэхэд зөрүүтэй байна.

2021 оны эхний хагас жилийн байдлаар нийслэлд хүнсний чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж буй иргэн, ААН-ийн тоо мэдээлэл хяналтын чиг үүрэг бүхий НМХГ, УБЗАА-н ХҮХҮХ-т хүнсний худалдаанд 1681 иргэн, ААН-ээр, хүнсний үйлдвэрлэлд 275 иргэн, ААН-ээр, хоол үйлдвэрлэлд 1079 иргэн, ААН-ээр зөрүүтэй байна.

Хүнсний тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.3 , 16 дугаар зүйлийн 16.4 , Органик хүнсний тухай хууль, "Алсын хараа 2050"-ын 2.5.5 , “ЗГ-ын 2016 - 2020 оны үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр”-ийн 2.20 , “НЗД бөгөөд Улаанбаатар хотын захирагчийн 2016-2020 оны үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр”-ийн 1.3.2 дахь заалтад органик үйлдвэрийг хөгжүүлэх, дэмжлэг үзүүлэх талаар тусгажээ.

Нийслэлийн хэмжээнд 2021 оны байдлаар 6 иргэн, ААН нь 52 нэр төрлийн органик хүнсний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж байгаагаас 10 бүтээгдэхүүнийг баталгаажуулж, 42 бүтээгдэхүүн шилжилтийн үе шатанд байна. Органик бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийн хэмжээг өмнөх онтой харьцуулахад органик хүнс үйлдвэрлэгч 1 ААН-ээр нэмэгдэж, бүтээгдэхүүн нэр төрөл 35 буюу 3 дахин өссөн байна. Дүүргүүдээр харуулбал:

Хүснэгт 1. Органик хүнсний үйлдвэрлэл, бүтээгдэхүүний ерөнхий мэдээлэл

Огноо	Органик бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчийн нийт тоо	Үйлдвэрлэж буй органик хүнсний тоо	Үүнээс	
			Баталгаажсан	Шилжилтийн үе
2020 он	5	17	12	5
2021 он	6	52	10	42

Эх сурвалж: НХХААГ-ын тайлан мэдээ

Органик хүнсний тухай хууль батлагдсантай холбогдуулан ХХААЯ-аас “Органик хүнс” хөдөө аж ахуйн үндэсний I, II, III, IV чуулган болон “Оролцооны баталгаажуулалт”, “Органик хүнсний баталгаажуулалт”, “Органик бордоо” сэдэвт сургалтыг зохион байгуулж давхардсан тоогоор 1,500 гаруй төлөөллийг хамруулсан, Органик хүнсний бүртгэл, мэдээлэл бүхий www.organic.gov.mn сайт ашиглалтад оруулсан байна.

Монгол Улсын Хүнсний тухай хуулийн 3.1.2 дахь заалтад “Хүнсний аюулгүй байдал” гэж хүн ам амьдралынхаа туршид чанартай, шим тэжээллэг, аюулгүй хүнсийг улсын эдийн засаг, нийгмийн нөхцөл байдал, газар зүйн байршлаас үл хамааран тогтвортой, хүртээмжтэй сонгон хэрэглэх боломж бүрдсэн байх” гэж заажээ.

НЗД бөгөөд Улаанбаатар хотын захирагчийн 2016-2020 оны үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр, нийслэлийн ЭЗНХҮЧ-д 2018 онд 815,935.4 сая төгрөг, 2019 онд 1,120,752.9 сая төгрөг, 2020 онд 1,191,514.7 сая төгрөг, 2021 онд 2,193,243.8 сая төгрөг байхаар төлөвлөн тусгажээ.

Үүнээс хүнс, хөдөө аж ахуйн салбарын хөтөлбөрт суурилан ТАХ-г хэрэгжүүлэхэд 2018 онд 2,126.4 сая төгрөг буюу 0.3%, 2019 онд 5,169.7 сая төгрөг буюу 0.5%, 2020 онд 56,015.0 сая төгрөг буюу 4.7%, 2021 онд 5,613.8 сая төгрөг буюу 0.3%-г тус тус эзэлж байна.

Судлаачийн боловсруулснаар НЗД бөгөөд Улаанбаатар хотын захирагчийн 2016-2020 оны үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр, нийслэлийн ЭЗНХҮЧ-д 2018 онд 2,126.4 сая төгрөгийн төсөвт өртөгтэй 18 ТАХ, 2019 онд 5,169.7 сая төгрөгийн төсөвт өртөгтэй 19 ТАХ, 2020 онд 56,015.0 сая төгрөгийн төсөвт өртөгтэй 13 ТАХ, 2021 онд 5,613.8 сая төгрөгийн төсөвт өртөгтэй 16 ТАХ-г тус тус хэрэгжүүлэхээр төлөвлөжээ. Нийслэлд хэрэгжүүлэхээр сүүлийн 4 жилийн байдлаар 68,924.9 сая төгрөгийн төсөвт өртөгтэй /давхардсан тоогоор/ 66 ТАХ-г хөтөлбөрт суурилан хүрэх зорилт, хугацаа, шаардлагатай хөрөнгө, эх үүсвэр, хүрэх түвшин зэргээр төлөвлөсөн боловч НИТХ-с тухайн онуудын төсөвт санхүүжилтийг батлаагүй байна.

НХХААГ, УБЗАА-ны ХҮХҮХ-үүд нь жил бүрийн төсвийн төсөлд хөтөлбөрт суурилсан ТАХ-г хэрэгжүүлэхээр төлөвлөн санал хүргүүлдэг

боловч НИТХ баталдаггүй тул өөрсдийн үйл ажиллагааны чиг үүргийн хүрээнд бусад эх үүсвэрийн 45,503.1 сая төгрөгийн санхүүжилтээр хөтөлбөрийг 70-80%-тай хэрэгжүүлэн ажиллажээ.

ДҮГНЭЛТ

Судалгаагаар илрүүлсэн зүйлс, судалгааны дүнд үндэслэн дараах дүгнэлтүүдийг хийж байна. Үүнд:

1. Нийслэлийн хэмжээнд хүнсний аюулгүй байдлыг хангах бодлого, зорилтыг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, санхүүжүүлэх, хяналт тавих үйл ажиллагаа нь нэгдсэн удирдлага, зохицуулалтгүй байна.
2. Хүнсний бүтээгдэхүүний хадгалалт, тээвэрлэлт, боловсруулалт, борлуулалтад тавих хяналтын үр нөлөө багатай, хүнсний чиглэлээр үйл ажиллагаа эрхлэгч иргэн, аж ахуйн нэгжийн нэгдсэн бүртгэл, мэдээллийн тогтолцоо муу, бүртгэл зөрүүтэйгээс эрүүл, аюулгүй хүнсний бүтээгдэхүүнээр хүртээмжтэй, баталгаатай хангагдах нөхцөл бүрдээгүй байна.
3. Нийслэлийн хэмжээнд хүнсний аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн арга хэмжээг зорилт чиглэлээр төлөвлөдөг боловч санхүүжилт батлагддаггүй нь хөтөлбөрийн үр дүнг бууруулж байна.

НОМЗҮЙ

[1] Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай хууль; 2012 оны 12 дугаар сарын 20-ны өдөр.

[2] Органик хүнсний тухай хууль 2016 оны 4 дүгээр сарын 07-ны өдөр.

[3] Төсвийн тухай хууль; 2011 оны 12 сарын 23 өдөр

[4] Хүнсний тухай хууль; 2012 оны 12 дугаар сарын 20-ны өдөр.

[5] Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль; 2003 оны 1 дүгээр сарын 03-ны өдөр.

[6] Органик хүнсний тухай хууль; 2016 оны 4 дүгээр сарын 07-ны өдөр.

[7] Баяжуулсан хүнсний тухай хууль; 2018 оны 5 дугаар сарын 03-ны өдөр.

[8] Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль; 2002 оны 11 дүгээр сарын 28-ны өдөр УБ.

[9] Малын генетик нөөцийн тухай хууль; 2017 оны 12 дугаар сарын 14-ний өдөр.

[10] Тариалангийн тухай хууль; 2016 оны 1 дүгээр сарын 29-ний өдөр.

[11] Усны тухай хууль; 2012 оны 05 сарын 17 өдөр.

[12] Ургамал хамгааллын тухай хууль; 2007 оны 11 дүгээр сарын 15-ны өдөр.

[13] НХХААГ-ын үйл ажиллагааны тайлан 2020 он.

[14] УБЗАА-ны тайлан мэдээ. УБ. 2020 он.

[15] НМХГ-ын тайлан мэдээ. УБ. 2020 он.

[16] СТСХ-ын тайлан мэдээ УБ. 2020 он.

[17] <https://mofa.gov.mn/exp/blog/10/86>